

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 151. dzimšanas dienas atcerei veltīta
starptautiska zinātniska konference

ĢIMENE VALODĀ UN VALODA ĢIMENĒ

International Scientific Conference

LANGUAGE IN FAMILY AND FAMILY LANGUAGE

to commemorate the 151st anniversary of academician
Jānis Endzelīns

TĒZES ABSTRACTS

2024. gada 22.–23. februāris
22–23 February, 2024

Rīga

Akadēmiķa Jāņa Endzeliņa 151. dzimšanas dienas atcerei veltīta starptautiska zinātniska konference „Ģimene valodā un valoda ģimenē”. Tēzes / International Scientific Conference “Language in Family and Family Language” to commemorate the 151st anniversary of academician Jānis Endzeliņš. Abstracts. Sastād. / Comp. by Kristīne Mežapuķe. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2024, 55 lpp.

Izdevums tapis ar valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektu „Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība” (Nr. VPP-LETONIKA-2022/1-0001) un „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003) atbalstu

Konferenci organizē / Conference is organized by
Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts /
Latvian Language Institute of the University of Latvia

Konferences zinātniskā komiteja / Conference Scientific Committee
Dr. philol. Solvita Berra, *Dr. philol.* Ina Druvieta, *Dr. philol.* Reģīna Kvašīte,
Dr. philol. Sanda Rapa (priekšsēdētāja), *Dr. philol.* Renāte Siliņa-Piņķe,
Dr. philol. Anna Stafecka, *Dr. philol.* Agris Tīmuška, *Dr. philol.* Anta Trumpa,
Dr. philol. Anna Vulāne

Konferences rīcības komiteja / Conference Organizing Committee
Mg. paed. Gunita Arnava, *Mg. hum.* Ieva Auziņa, *Mg. hum.* Justīne Bondare,
Bc. hum. Laura Paula Jansone, *Mg. hum.* Agita Kazakeviča, *Ph. D.* Sintija Ķauķīte,
Elīna Ķēniņa, *Mg. hum.* Kristīne Mežapuķe, *Mg. hum.* Anete Ozola,
Bc. hum. Odrija Ratfeldere, *Mg. hum.* Marita Silkāne

Korektors: Ieva Auziņa, Justīne Bondare, Laura Paula Jansone,
Agita Kazakeviča, Reģīna Kvašīte, Sintija Ķauķīte, Elīna Ķēniņa, Anete Ozola,
Odrija Ratfeldere

Maketētāja: Gunita Arnava

ISBN 978-9934-580-17-8
(elektroniskais izdevums / online edition)
<https://doi.org/10.22364/ajeszk.2024.gvvg>

© Latvijas Universitāte, 2024
© LU Latviešu valodas institūts, 2024
© Tēžu autori, 2024

SATURS

Dace ALEKSANDRAVIČA. Parental agency and its impact on children's language and identity development.....	5
Pauls BALODIS. Ģimenes leksika latviešu uzvārdos uz citu tautu personvārdu fona	8
Gita BĒRZIŅA. Sengrieķu patronīmi lingvistiskajā un literārajā tradīcijā.....	10
Harald BICHLMEIER. Vol. VIII of the “Etymological Dictionary of Old High German” and the family terminology treated in it.....	12
Vaida BUIVYDIENĒ, Lina RUTKIENĒ. Semantinis vertimas ir demetaforizacija kaip pagrindiniai giminystės pavadinimais paremtų metaforinių anglų kalbos terminų vertimo į lietuvių kalbą būdai.....	14
Jana BUTĀNE-ZARJUTA. Oficiālo personvārdu variācijas ģimenes lokā: Daugavpils jauniešu piemērs	16
Ineta DABAŠINSKIENĒ. Morphopragmatic characteristics of simplified registers: a comparative analysis of infant-, child-, and pet-directed speech.....	18
Ieva FĪBIGA. Metamorfozes asklēpiadu dzimtas vārda nozīmēs	20
Skirmantė GRIBAUŠKIENĒ. Lithuanian child heritage language in Ireland: attitudes, practices and use	22
Daina GROSA. Diasporas bērna valodiska sagatavošana remigrācijai uz Latviju – vai tas ir iespējams?	25
Anita HELVIGA. Daži derivatīvie un stilistiskie aspekti bērna valodā Māras Zālītes autobiogrāfiskajā romānā „Pieci pirksti” (2013)	27
Maria IQBAL. Family language policy in families of Tatar origin: maintaining ties to heritage and practices in Tatar language acquisition ...	29
Regīna KVAŠĪTE. Radniecības leksika latviešu literatūras tulkojumos lietuvišu valodā	31
Dace MARKUS. Izlokšņu sadura ģimenē.....	34
Māra MELLĒNA. Individualitāte kopienas kultūrtelpā: stāsts kā sociālās iesaistes rīks.....	36

Ieva OZOLA. Daži radniecības nosaukumi Johana Langija Latviski-vāciskās vārdnīcas manuskriptā	38
Velga POLINSKA. Valodas lietojums un nozīme ģimenēs, kurās aug neverbāls bērns	41
Signe RIRDANCE. Who speaks what language to whom: exploring the linguistic environment of Latvian diaspora families in Sweden	43
Renāte SILIŅA-PINĶE. Mūsdienu personvārdi, kuru nav „Latviešu personvārdu vārdnīcā”	45
Inga SINDI. „Mežonīgs, mežonīgs darbs gadu no gada”: latviešu valodas uzturēšana daudzvalodīgā diasporas ģimenē un vecāku emocionālā labsajūta	47
Anna STAFECKA. Ar ģimeni un radniecību saistītā leksika latviešu valodas izloksnēs: „Eiropas valodu atlanta” materiāli	50
Daiga STRAUPENIECE. Valodas lietojuma prakse ģimenē latviešu diasporā: Būtīģes un Sventājas piemērs.....	52
Anna VULĀNE. Ar sufiksu <i>-el-</i> , <i>-ul-</i> darinātie priekšvārda deminutīvi ikdienas saziņā	54

Dace ALEKSANDRAVIČA

(Latvijas Universitāte)

PARENTAL AGENCY AND ITS IMPACT ON CHILDREN'S LANGUAGE AND IDENTITY DEVELOPMENT

The study explores the central role of the family as the primary social institution in shaping children's language affiliation based on a review of several academic contributions to the subject. In light of Annick De Houwer's (2007) research on the dynamics of language usage and parental language input patterns within bilingual households, as well as Xiaolan Curdt-Christiansen and Weihong Wang's (2018) perspective on parents as agents of linguistic education, the research underscores the profound impact of parental agency on children's language development. In addition, as claimed by Mila Schwartz and Anna Verschik's (2013) study of attaining a successful family language policy and Aljohara Fahad Al Saud's (2021) research on the family's role in shaping children's language affiliation, the linguistic environment within families, influenced by parental agency, is found to yield diverse language outcomes with far-reaching consequences extending beyond mere language acquisition, permeating various facets of children's overall development.

As illustrated by the aforementioned studies, parents, assuming roles as language managers, exert significant influence over their children's language practices, thereby controlling the linguistic landscape within the home. Correlations between parental language input patterns and children's language proficiency are identified, emphasizing the importance of specific combinations of parental language use patterns over generic language strategies for successful language development.

According to Schwartz and Verschik (2013), family language planning emerges as a critical factor in shaping both linguistic and

social development in children. Parental agency plays a pivotal role in implementing bilingual or multilingual policies within family domains, especially in bilingual households. As de Houwer's (2007) study suggests, developing children's language identity in such contexts depends significantly on parental language input patterns, which can be deliberately planned and adapted to suit the family's needs.

Parental evaluations, acting as driving forces for family language planning, are identified by Curdt-Christiansen and Wang (2018) as influential factors shaping children's linguistic and social trajectories. The study emphasizes the integral role of parental agency in language management, representing conscious choices made by parents that either facilitate or constrain children's language development.

Viewing language management as an act of agency, the current study suggests that parents' deliberate choices in linguistic input provision can profoundly impact children's language development. Parental agency is depicted as pivotal in understanding and shaping language planning activities within homes, contributing to language preservation, and influencing the intricate dynamics of linguistic and cultural transmission in diverse family settings.

In contemporary families, where language policies are diversifying, parental agency can be regarded as increasingly important. Understanding the nuanced relationship between parental agency and children's language development is posited as a key avenue for gaining valuable insights into effective strategies for promoting language development within the family context.

References

- Curdt-Christiansen, X. L., & Wang, W. (2018). Parents as agents of multilingual education: family language planning in China. *Language, Culture and Curriculum*, 31(3), 235–254. <https://doi.org/10.1080/07908318.2018.1504394>
- De Houwer, A. (2007). Parental language input patterns and children's bilingual use. *Applied Psycholinguistics*, 28(3), 411–424. <https://doi.org/10.1017/S0142716407070221>
- Fahad Al Saud, A. (2021). Family's Role in Achieving Language Affiliation among Children: A Comparative Study Applied to Some Families. *Arab*

World English Journal (AWEJ), 12(3), 111–128. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no3.8>

Schwartz, M., & Verschik, A. (2013). Achieving Success in Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction. In M. Schwartz, & A. Verschik (Eds.), *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. Springer Dordrecht, 1–20. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7753-8_1

Pauls BALODIS

(*Helsinki Universitāte*)

ĢIMENES LEKSIKA LATVIEŠU UZVĀRDOS UZ CITU TAUTU PERSONVĀRDU FONĀ

Referāta mērķis ir no antroponīmu etimoloģiskās semantikas viedokļa, pamatojoties uz vēsturiskajiem datiem un jaunākajiem uzvārdu sarakstiem, salīdzināt latviešu un citu valodu uzvārdus, ieskicēt ģimenes semantikas uzvārdu teorētisko modeli un tā realizāciju, izmantojot semantiskās tipoloģijas pieeju, kā arī kvantitatīvo metodi.

Atšķirībā no citām valodām latviešu priekšvārdu sistēmā nav no ģimenes locekļu nosaukumiem darinātu antroponīmu. Tādi ir izplatīti somugru valodās, piemēram: igauņu *Vello* < ig. *veli* ‘brālītis’, somu *Sisko* ‘māsa’, *Vesa* < *vesa* ‘atvase; pēctecis’.

Uz radniecības saitēm norāda senie 15.–16. gadsimta uzvārdi *Mamul*, *Delings*, *Sentinsz* (licības par varbūtēju kursismu **zents* ‘znots’), *Sznotbinge* (‘znotiņš’), *Uskor* (apvidvārds ‘iegātnis; znots’) un *Ustup* (apvidvārds ‘sievas trešais vīrs’), *Maldaels* (‘malas dēls’, resp., ‘ārlaulības dēls’) (Blese, 1929, 134, 141; Balodis, 2018, 505). Veltas Staltmanes inversās vārdnīcas (Staltmane, 1981, 114–226) materiālos ir konstatēti 58 atšķirīgi šādas pirmatnējās semantikas latviešu izcelsmes uzvārdi (Balodis, 2018, 511). To pamatā ir leksēmas ar semantiku ‘tēvs’, ‘māte’, ‘dēls’, ‘meita’, ‘brālis’, ‘māsa’, ‘znots’, ‘svainis’, ‘iegātnis’, ‘vectēvs’. Visizplatītākie no šīs semantikas ir uzv. *Baliņš* (?), *Znotiņš*, *Švāģers*. Visvairāk dažādu uzvārdu ir konstatēts ar sakni *brāl-*: *Brālis*, *Brālītis*, *Brālīts*, *Brolīšs*, *Jaunbrālis*, *Lielbrālis*, *Mazbrālis*, *Septiņbrālis*, arī *Pusbrālītis*, *Bralēns*. Tieši uzvārdi ar semantiku ‘brālis’ visplašāk izplatīti arī citās valodās. Semantiski tie gan varētu būt arī metaforiskas nozīmes antroponīmi.

Mūsdienu Latvijā (pēc PMLP 2020. gada datiem) ir vairāki ģimenes locekļu nozīmes uzvārdi, lai gan to frekvence nav liela. Vispopulārākie no tiem ir *Baliņš*, *Baliņa* (?) (420+458), *Znotiņš*, *Znotiņa*

(372+413), *Brolīšs, Brolīša* (115+103), *Bārs* (98+108), *Bralis, Brāle* (96+80), *Bralītis, Brālīte* (70+76), *Delīnš, Delīņa* (66+68), *Znots, Znota, Znote* (56+31+21), *Masēns, Masēna* (31+27), *Švāģers, Švāģeris, Švāģere* (23+50+31), *Jauntēvs, Jauntēva* (29+30), *Tēts, Tēta* (21+16), *Tetiņš, Tētiņa* (11+18), *Svainis, Svaine* (11+11), *Vectēvs, Vectēva* (9+11). Ar ironisku konotāciju veidoti tādi uzvārdi kā *Memmēns, Memmēna* (17+16), *Vīriņš, Vīriņa* (10+16). Latviešu uzvārdos ir saglabājusies 19. gadsimta ģimenes terminoloģija: vairāki dialektismi, aizguvumi, īpaši ģermānismi. Daži uzvārdi ir izzuduši, piemēram, *Lielšvāģeris, Mazšberns* (sk. Latviešu uzvārdu vārdnīca, 2023). Kā potenciāli uzvārdi, kas nav latviešu mūsdienu antroponīmikonā, būtu minami: **Dieveris* ‘vīra brālis’, **Ķelavainis* ‘sievas māsas vīrs’, **Onkulis*, **Opis*, **Tēvocis*, **Vīratēvs* u. c.

Salīdzinājums ar citu valodu attiecīgas semantikas uzvārdiem liecina, ka šādu piemēru ir vairāk: sal. somu uzv. *Paappanen* ‘vectēvs’, igauņu *Onu* ‘tēvocis’, poļu uzv. *Wuj, Wujek* < *wuj* ‘tēvocis’, *Wnuk* ‘mazdēls’, krievu uzv. *Внук* < *внук* ‘mazdēls’, īpaši tie izplatīti lietuvisku valodā: *Užkurys, Užkuraitis* < liet. *užkurys* ‘iegātnis; otrais vīrs’, *Dēdys, Dēdelė* < ? *dėdė* ‘tēvocis’, *Šėirys* ‘atraitnis’ – pēdējo piemēru semantiskie analogi mūsdienu Latvijā nav reģistrēti (Balodis, 2018, 508–509).

Avoti un literatūra

Balodis, P. (2018). *Ne tikai Bērziņš, Kalniņš, Ozoliņš... Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teoretiskais modelis un tā realizācija*. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Blese, E. (1929). *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas, I: Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI gs.)*. Rīga: A. Gulbis.

Latviešu uzvārdu vārdnīca. (2023). Latviešu valodas aģentūra. Pieejams <https://uzvardi.lv/>; skatīts 09.01.2024.

PMLP – LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes *zinātnes nolūkiem sastādītais Latvijas iedzīvotāju uzvārdu saraksts* (2020. gada dati).

Staltmane, V. (1981). *Latviskaja antroponimija. Familii*. Moskva: Nauka.

Gita BĒRZIŅA

(Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte)

SENGRIEĶU PATRONĪMI LINGVISTISKAJĀ UN LĪTERĀRAJĀ TRADĪCIJĀ

Pētījuma mērķis ir analizēt patronīmu (< gr. πατήρ, πατρός ‘tēvs’ + ὄνομα/ὄνομα ‘vārds’), proti, personvārdu, kas darināti no tēva (vai tālāka senča pa tēva līniju) vārda, iesaukas vai cita veida apzīmējuma (Skujiņa, 2007, 290), darināšanu un izmantojumu Eiropas kultūras senākajās tekstu liecībās – sengrieķu valodā un literārajos tekstos –, kā arī to aizgūšanu latīņu valodā un tās poētiskajā tradīcijā. Valodas materiāla atlasei un analīzei izmantotas dažādas metodes – gan korpusa, gan morfoloģiskās struktūras un kontekstuālās analīzes, kā arī salīdzināmā metode.

Kā apliecina klasisko – sengrieķu un latīņu – valodu materiāls, patronīmi ir vieni no senākajiem un nozīmīgākajiem radniecības nosaukumiem, kas izmantoti indivīda identificēšanai.

Tie plaši vērojami un lietoti jau vissenākajos Eiropas literārajos tekstos – Homēra episkajās poēmās – ne tikai lai atklātu varoņu ģeoloģisko identitāti un regulāri to apliecinātu episkā vēstījuma kontekstā, bet arī atgādinātu ar to saistīto mitoloģisko tradīciju (piem., Πηλεΐδης ‘Pēleja dēls (Ahillejs)’, Πριάμιδης ‘Priamids, Priama pēcnācējs (Hektors / Parids / Antifs u. c.)’).

Patronīmi darināti, izmantojot senu modeli – no tēva (vai tālāka senča pa tēva līniju) vārda celma ar piedēkļiem (-δ(ᾱ)-, -αδ(ᾱ)-, -ιαδ(ᾱ)-, -ιδ(ᾱ)-, -ἰον-/ἰων-, -τωνᾱ-/ἰνᾱ-) un atkarībā no pēcnācēja dzimuma vīriešu vai sieviešu dzimtes galotnēm (sk. arī Smyth, 1920/1984, 233–234; Thompson, 2007, 680). Sinonīmiskas nozīmes morfēmu lietojuma dēļ veidojušies patronīmu paralēli varianti (piem., Πηλεΐδης / Πηληϊάδης / Πηλειῶν ‘Pēleja dēls (Ahillejs)’; Ἀτρεΐδης / Ἀτρεϊῶν ‘Atreja dēls / pēcnācējs’), kas ir atbilstoši arī dažādām pantmēra vajadzībām.

Attīstoties klasiskās grieķu valodas normām (lai gan joprojām aktuāla indivīda ģenealoģiskā identifikācija), mainās patronīmu darināšanas modelis un norāde uz personas izcelsmi tiek veidota, izmantojot tēva vārdu ģenitīva formā.

Senais patronīmu darināšanas modelis, sekojot Homēra eposos iedibinātajai poētiskās izteiksmes tradīcijai, tiek saglabāts dažādu dzejas žanru tekstos (piem., koru lirikā, traģēdijā u. c.).

Kā raksturīga poētiskās izteiksmes, t. i., cildenas, paaugstināta stila dzejas valodas iezīme, sengrieķu patronīmi (jo īpaši saistīti ar grieķu mitoloģisko tradīciju) un to darināšanas modelis tiek pārņemts arī romiešu kultūrā un latīņvalodīgo dzejas tekstu, sevišķi episko poēmu, valodā (piem., Vergilija, Horācija, Propercija, Tibulla, Ovidija, Valērija Flaka, Stacija tekstos).

Vairums patronīmu latīņu valodā tiek darināti pēc grieķu valodas parauga ar izskaņām, kas ekvivalentas grieķu izskaņām, – vīriešu dzimtē *-idēs, -idēs, -adēs* vai *-iadēs*, sieviešu dzimtē *-is, -ias, -inē* (*Atridēs* ‘Atreids, Atreja pēcnācējs (Agamemnonss vai Menelājs)’, *Aeacidēs* ‘Aiakids, Aiaka pēcnācējs (mazdēls Ahillejs, mazmazdēls Pirrs)’, *Tantalīs* ‘Tantalida, Tantala pēcnācēja (Niobe, Helene)’, *Aeētias / Aeētīs / Aeētīnē* ‘Aiētīda, Aiēta meita (Mēdeja)’).

Latīņu klasiskās un nereti arī postklasiskās dzejas valodā vērojama patronīmu grieķu un latīņu valodas variantu līdzās pastāvēšana, kā arī plaša klāsta sinonīmiskas nozīmes vārddarināšanas līdzekļu izmantošana.

Šādi patronīmi un to senais darināšanas modelis izmantots arī turpmāk Eiropas latīņvalodīgajā poētiskajā tradīcijā (piem., neohumānistu tekstos u. c.).

Avoti un literatūra

Skujiņa, V. (atb. red.). (2007). *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Smyth, H. W. (1984). *Greek Grammar*. Harvard University Press. (Pirmizdevums: 1920)

Thompson, A. (2007). Ancient Greek personal names. In A.-F. Christidis (Ed.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*. Cambridge University Press, 677–692.

Harald BICHLMEIER

(*Saxon Academy of Sciences and Humanities in Leipzig*)

**VOL. VIII OF THE “ETYMOLOGICAL
DICTIONARY OF OLD HIGH GERMAN” AND
THE FAMILY TERMINOLOGY TREATED IN IT**

In spring 2024 vol. VIII of the “Etymological Dictionary of Old High German” (“Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen”) will be published. The work on the dictionary began in the USA in 1978, vol. I was published in 1988. Since 2004 the dictionary has been part of the programme of the Saxonian Academy of Sciences at Leipzig and has been written since then mainly at Jena.

This dictionary is the biggest etymological dictionary of any (Old) Germanic language. Vol. VIII covers the words from OHG *skebidīg* ‘aussätzig’ [‘having lepra’] till OHG *swummōd* ‘das Schwimmen’ [‘the act of swimming’]. Thus, the block of words beginning with *s-* is now finished. The dictionary will have ca. 800 pages and it will contain slightly over 3000 entries. Of these entries, some 475 will come with a full etymology and history of the word, the other ca. 2530 entries only give the attestation of the word and maybe some identical formations elsewhere but refer for their etymologies to the just mentioned main entries.

The goal of the talk is twofold: first, the dictionary itself and its history will be presented. After that I shall present the dictionary entries that deal with family terminology, mainly the group of compounds with *stiof-* ‘step-’ [as in *stepfather* etc.] and the base nouns *swágar*, *swígar* ‘brother in law’ etc. and their derivatives. These formations will be treated in their relation to comparable words in other Germanic languages as well as in their historic development within German. Some forms of these two groups were even loaned to Slavic (cf. Czech *švagr*, *švagrová*) and Baltic languages (cf. Lith. *švągeris*). Besides the explicit treatment of this group of words, the talk shall

offer a general overview mainly of the current volume, showing how many of the ca. 3000 entries have continued into modern New High German (ca. 30 %) or at least into German dialects (ca. 5–6 %) or obsolete layers (18th–19th centuries) of New High German (ca. 3–4 %). Compared to other volumes, this is an astonishingly high number; other volumes for which we have numbers show a total survival quota of 20 % to 27,5 %. On the other hand, the number of loanwords is much lower than it used to be in other volumes: here we find that only about 8 % of the ca. 475 main entries are loans (mostly from or via Middle Latin or Early Romance, one from Slavic), while in other volumes this quota is above 30 %.

Vaida BUIVYDIENĖ, Lina RUTKIENĖ

(Vilniaus Gedimino technikos universitetas)

SEMANTINIS VERTIMAS IR DEMETAFORIZACIJA KAIP PAGRINDINIAI GIMINYSTĖS PAVADINIM AIS PAREMTŲ METAFORINIŲ ANGLŲ KALBOS TERMINŲ VERTIMO Į LIETUVIŲ KALBĄ BŪDAI

Terminologinių metaforų tyrimai – aktuali tiek lietuvių, tiek užsienio terminologijos tyrimų sritis, ypač suaktyvėjusi išplėtojus kognityvinės metaforos teoriją. Kognityviniu požiūriu metafora yra pažinimo, pasaulio stuktūrizavimo ir aiškinimo priemonė, pirmiausia mąstymo, ne teksto reiškiny s. Metafora ypač svarbi terminijoje, nes ji sudėtingus, naujai atsiradusius, dar nepažįstamus mokslinius reiškinius ir objektus padeda suprasti per paprastus, aiškius ir visiems suprantamus dalykus. Terminologinės metaforos yra esminė anglų kalbos profesinio žodyno dalis. Kadangi daug sąvokų į lietuvių kalbą ateina iš anglų kalbos ar per ją, aktualus tampa metaforinių terminų vertimas, tiksliau, atitikmenų radimas. Metaforizacijos modeliai esti įvairūs, pavyzdžiui, žmogaus savybių perkėlimas daiktui, erdvės savybių perkėlimas laikui, konkretaus daikto savybių perkėlimas įvykiui. Viena iš pirmojo (antropocentrinio) modelio atmainų – giminystės ryšiais susijusių žmonių savybių perkėlimas daiktams ar reiškiniams. Pranešime keliamas tikslas, suradus angliškus metaforinius giminystės pavadinimais paremtus terminus, nustatyti, kokios strategijos taikomos jiems perteikti lietuvių kalba. Tyrimo metodai: surinktiems terminams tirti taikyta semantinė ir struktūrinė analizė, o skirtingų semantinių terminų modelių produktyvumui nustatyti pritaikyta kiekybinė analizė, lyginimas ir matematinės statistikos metodas. Gauti rezultatai pateikiami suvestinėse lentelėse ir diagramose. Medžiaga pranešimui rinkta iš Lietuvos Respublikos terminų banko.

Tyrimas parodė, kad giminystės pavadinimų metaforizacija (ar metaforinių terminų transterminizacija) yra ne lietuvių kalbos, o kalbos donorės reiškinys. Dauguma surinktų terminų yra sudėtiniai ir dažniau metaforinis yra jų priklausomasis dėmuo (tai vadinamosios požymio metaforos), rečiau – pagrindinis dėmuo (nominacinės metaforos). Ieškant lietuviškų atitikmenų dažniausiai taikomos dvi strategijos: 1) naudojama ekvivalentinė lietuviška metafora; 2) pasitelkiama demetaforizacija. Pirmuoju atveju giminystės sąvoką žyminčio anglų kalbos žodžio semantika perkeliama lietuviškam žodžiui ir to rezultatas yra semantinis vertinys. Formos požiūriu toks dėmuo paremtas lietuvišku žodžiu, jis padarytas lietuvių kalbos darybos priemonėmis, o jo terminologinė metaforinė reikšmė pasiskolinta iš anglų kalbos: angl. *daughter element* – liet. *dukterinis elementas*, angl. *family of characteristics*, *family of curves* – liet. *charakteristikų šeima*. Demetaforizacijos atveju vienas iš sudėtinio termino dėmenų arba sudurtinio termino sandų pakeičiamas metaforinės reikšmės neturinčiu žodžiu, pavyzdžiui, angl. *mother rocket* – liet. *nešančioji raketa*, angl. *motherboard* – liet. *pagrindinė plokštė*, angl. *daughter substance* – liet. *antrinė medžiaga*.

Jana BUTĀNE-ZARJUTA

(Daugavpils Universitāte)

OFICIĀLO PERSONVĀRDU VARIĀCIJAS ĢIMENES LOKĀ: DAUGAVPILS JAUNIEŠU PIEMĒRS

Referāta mērķis – raksturot Daugavpils jauniešu personvārdu variācijas ģimenes mutvārdu saziņā. Materiāla analizē izmantots semantiski strukturālais paņēmiens, analizējot derivātu konotatīvo slodzi.

Pētījuma lingvistiskais materiāls ir jauniešu oficiālā priekšvārda un uzvārda pārveidojumi ģimenes lokā – personvārdu variācijas ar emocionāli vērtējošo konotāciju. Pēc Daugavpils jauniešu sniegtajām atbildēm konstatēts, ka mājās galvenokārt tiek lietotas dažādas personvārdu (visbiežāk priekšvārda) variācijas. Afiksālie derivāti veido visplašāko atvasināto personvārdu pārveidojumu grupu, piemēram: *Dārtuks, Dačuks, Ivuks, Gačuks; Iriks, Diančiks, Verunčiks; Ainusiks, Ediks, Ričiks; Ausmiņa, Rutīņš, Artūriņš, Ilzīte, Janucīte; Anceite, Aleksītis; Evička, Dianočka, Iriška, Anžēļička, Mašūnka, Samantuļka, Oļeņka, Aņečka, Lenusjka, Janka, Glebuška, Sašeņka, Sašečka, Mišūlečka, Romaška; Evičuba, Iļuba, Baibucis, Evucītis, Artuce, Raivucis, Evičusja, Vikusja, Katja, Nadja, Artja, Edja, Santulis, Rituļa, Sašuļa, Rituša, Iļjuša*. Deminutīvderivātu piemēros apstiprināta ambivalence, kad atkarībā no saziņas situācijas adresāta deminutīva derivatīva variācija paūz pozitīvu vai negatīvu attieksmes konotāciju: „Radniecei vārds ir Anna, taču ģimenes lokā, par viņu runājot, saucam viņu par Annušku vai Anniņu. Mums nav labas attiecības”.

Konstatēti priekšvārdu derivāti ar slāvu raksturīgajiem formantiem, piemēram, ar derivatīvo formantu *-ka*. Mūsdienās šādi priekšvārdu atvasinājumi ir polisēmiski, nevis ar negatīvu konotatīvo nokrāsu, funkcionē kā deminutīvi: „Alīna > Aļka: mājās mani tā sauc; izklausās mīļāk un īsāk”.

Personvārdu pārveidojumos ir pārrēdzama morfoloģiska redukcija – personvārda daļas atšķelšana, piemēram, *Agnese* > *Agne*, *Simeona* > *Sima*, *Svetlana* > *Lana*, un reducētai motivētājpriekšvārda daļai pievienojot derivatīvo galotni, piemēram, *Ludmila* > *Ludi*, *Sabine* > *Saba*, *Uģis* > *Uga*.

Jauniešu ģimenes lokā procentuālā pārsvarā ir sieviešu priekšvārdu derivāti. Nosacīti tas var būt pamatojams ar to, ka tiek uzskatīts, ka vīrieši emocionāli ir neitrālāki par sievietēm. Savukārt citās saziņas situācijās – draugu lokā, darbavietā – šāds nominācijas veids var būt nepieņemams.

Ģimenes lokā funkcionējošie jauniešu personvārdu derivāti tiek uzskatīti par deminutīviem, uz ko norāda gan derivatīvie formanti, gan iesniegtie komentāri ar sēmu ‘ģimenisks’. Analizētais materiāls apstiprina pētījuma sākumā izvirzīto pieņēmumu, ka nominācijas sistēmas derivatīvie formanti ir emotīvi marķēti.

Ineta DABAŠINSKIENĖ
(*Vytautas Magnus University*)

**MORPHOPRAGMATIC CHARACTERISTICS OF
SIMPLIFIED REGISTERS: A COMPARATIVE
ANALYSIS OF INFANT-, CHILD-, AND
PET-DIRECTED SPEECH**

Building upon Ferguson’s renowned assertion about “Baby Talk,” where caregivers, especially mothers, naturally adapt their speech when communicating with infants, we extend this concept beyond human interactions to include situations involving animals. This adaptation entails a simplified and exaggerated form of language, featuring higher pitch, slower tempo, simpler vocabulary, and repetitive patterns. The primary goal of this modification is to enhance language acquisition in infants, offering them a linguistically supportive environment that fosters the learning process.

This contribution aims to present the pilot results of the input’s linguistic structures and pragmatic functions in asymmetric verbal communication to the child, preverbal infant and pet animals in Lithuanian. Oral communication is usually considered prototypically symmetric (cf. Mattiello et al., 2021); however, in infant- or child-directed speech (IDS, CDS), and even more in pet-directed speech (PDS), an asymmetry is observed. Long-standing research has mainly analyzed CDS features, while research on IDS and PDS is rare.

The presentation will focus on these registers from structural and pragmatic perspectives. Our earlier studies have demonstrated that diminutives and hypocoristics are characteristic of early child-centered communication due to their pragmatic functions (cf. Savickienė & Dressler, 2007). However, there is little evidence regarding the input in asymmetrical communication of a preverbal infant and a pet (cf. Mattiello et al., 2021; Dressler et al., 2022). We

hypothesize that adults not only utilize simplified registers in asymmetrical communication but also convey positive morphopragmatic functions.

The preliminary results, based on analyses of naturally occurring interactions with infants (0;3-0;9), children (1;7-3;0), and pets (dogs, cats), as well as questionnaires on participants' self-reported language use with their pets, suggest that Lithuanian infant-, child-, and pet-directed speech shows rather similar tendencies in some structural patterns, but especially in conveying positive morphopragmatic functions to express affection and sympathy. Moreover, this study sheds light on the intriguing analogy between the linguistic treatment of pets and children and underscores the role of morphopragmatic expressions in human-animal relationships.

Literatūra

Dressler, W. U., Mattiello, E., Korecky-Kröll, K., Noccetti, S., Dabašinskienė, I., Kamandulytė-Merfeldienė, L., & Kazakovskaya, V. (2022). Communication with diminutives to young children vs. pets in German, Italian, Lithuanian, Russian, and English. *Stem-, Sprach- en Taalpathologie*, 27 [Special Issue], 53–68.

Mattiello, E., Ritt-Benmimoun, V., & Dressler, W. U. (2021). Asymmetric use of diminutives and hypocoristics to pet animals in Italian, German, English, and Arabic. *Language & Communication*, 76, 136–153.

Savickienė, I., & Dressler, W. U. (Eds.). (2007). *The Acquisition of Diminutives. A cross-linguistic perspective*. John Benjamins.

Ieva FĪBIGA

(Rīgas Stradiņa universitāte)

METAMORFOZES ASKLĒPIADU DZIMTAS VĀRDA NOZĪMĒS

Sengrieķu medicīnas traktātu pētniecībā asklēpiadu (*Ἀσκληπιάδαι*) dzimtas vārds ierasti uztverts kā blakus esošs aspekts, taču šoreiz tas nolikts priekšplānā. Pētījuma mērķis, izmantojot leksiski semantisko un teksta kontekstuālo analīzi, ir raksturot pārmaiņas asklēpiadu dzimtas vārda nozīmēs.

Asklēpiadu dzimtas vārds ir sens, un tam var izsekot jau Homēra (*Ὅμηρος*, 9., 8. gadsimts p. m. ē.) eposā „Īliada” (*Ἰλιάς*). Asklēpiadu dzimtas vārds nāk no sengrieķu mitoloģijas dieva Asklēpija (*Ἀσκληπιός*) vārda. Viņam bijuši divi dēli – Mahaons (*Μαχάων*) un Podalīrs (*Ποδαλείριος*), kas atzīti par izciliem ārstiem un piedalījušies Trojas karā. No Podalīra pēctečiem cēlušās trīs asklēpiadu dzimtas – Knidas asklēpiadi, Rodas asklēpiadi un Kosas asklēpiadi. No Kosas asklēpiadiem nāca Hipokrats (*Ἱπποκράτης*), kurš uzskatīts par Asklēpija tiešo pēcteci. Platons (*Πλάτων*) dialogā „Protagors” (*Πρωταγόρας*) Hipokratu nodēvē par asklēpiadu.

Šī mīta ietekmē asklēpiadu vārdam bijusi būtiska ietekme medicīnas attīstībā. Ārsti tika dēvēti par asklēpiadiem jau 6. gadsimtā p. m. ē., kā to rāda Teognīda (*Θεόγνις*) elēģijas. Līdz 5. gadsimtam p. m. ē. ārsta amata zināšanas tēvs nodeva dēlam tikai asklēpiadu dzimtās, proti, asklēpiadiem, taču Hipokrata laikā šajā tradīcijā notika izmaiņas, kas pārveidoja ierasto medicīnas mācīšanu. Asklēpiadu dzimtas savā vidū sāka uzņemt arī mācekļus. Šo izmaiņu dēļ vairs nevajadzēja piederēt asklēpiadu dzimtai, lai kļūtu par ārstu. Tas savukārt nozīmē, ka par asklēpiadu varēja saukties ikviens medicīnas māceklis un asklēpiadu vārds ieguva plašāku nozīmi – dzimtas pārstāvis, medicīnas māceklis un ārsts.

Par asklēpiadiem tika dēvēti arī priesteri, kas mitinājās Asklēpijam velītās tempļos, ko dēvē par asklēpeioniem (*Ἀσκληπιείον*).

Asklēpija kulta aizsākšanās veidojusies aptuveni 6. gadsimtā p. m. ē. Epidaurā, bet gadsimtu vēlāk tas izplatījies visā Grieķijas teritorijā, nesot asklēpiada vārdu tālāk un ar papildinātu nozīmi.

Ārstu vidū asklēpiada vārda lietošana izvērtās par goda jautājumu, līdzīgi kā Hipokrata autoritātes dēļ viņa vārds tika izmantots nezināmas autorības medicīniskos traktātos. Ikviens ārsts sevi dēvēja par asklēpiadu, izmantojot šo dzimtas vārdu kā izcila ārsta apzīmējumu un tādējādi veidojot šķietami labāku iespaidu pacientu acīs.

Asklēpiada vārds izmantots arī kā personvārds. Romā 2., 1. gadsimtā p. m. ē. dzīvojis un praktizējis grieķu ārsts Asklēpiads (Ἀσκληπιάδης), parasti dēvēts par Bitūnijas Asklēpiadu savas dzimtas puses dēļ. 1., 2. gadsimtā m. ē. dzīvojis grieķu ārsts arī ar Asklēpiada vārdu, kurš izcēlies ar zināšanām un prasmēm farmācijā, tāpēc dēvēts par Asklēpiadu Farmakeionu. Šo ārstu bieži citējis 2. gadsimtā m. ē. dzīvojušais Romas ietekmīgākais grieķu ārsts Galēns (Γαλῆνος), kā arī ap m. ē. miju dzīvojušais romiešu enciklopēdistis Auls Kornēlijs Celzs (*Aulus Cornelius Celsus*).

Avoti

Crane, G. R. (Ed.). (b. g.). *The Elegiac Poems of Theognis*. Perseus Digital Library. Pieejams <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0479%3Avolume%3D1%3Atext%3D11%3A-section%3D2>; skatīts 29.01.2024.

Homērs. (1936). *Iliada*. (Tulk. un atdzejojis A. Ģiezens) Rīga: Izglītības ministrija.

Platons. (2015). *Dialogi*. (Tulk. Ā. Feldhūns) Rīga: Zinātne.

Literatūra

Craik, E. M. (Ed.). (2015). *The 'Hippocratic' Corpus. Content and Context*. London, New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Ģaile, A., & Hofa, A. van. (tulk., ievads un koment.). (2003). *Hipokratiskie raksti. Izlase*. Rīga: Liepnieks un Rītups.

Magner, L. N. (2005). *A History of Medicine* (2nd ed.). Boca Raton, London, New York, Singapore: Routledge, Taylor and Francis Group.

Skirmantė GRIBAUŠKIENĖ

(Vytautas Magnus University)

LITHUANIAN CHILD HERITAGE LANGUAGE IN IRELAND: ATTITUDES, PRACTICES AND USE

Over the last two decades, the Baltic states experienced a major growth of emigration. According to European Migration Network data (2023), approx. 0.5 million Lithuanians are living abroad. Around 40 thousand (10 %) Lithuanians are based in Ireland, and it is one of the largest Lithuanian diasporas worldwide (Central Statistics Office, 2016).

Scientific literature recently defined second-generation bilingual migrants as heritage language (henceforth HL) speakers: individuals who grow up as bilinguals in a context where their family language is not widely used outside the home (Rothman, 2009). The grammar of HL speakers demonstrates systematic changes influenced by language transfer (Montrul, 2021). HL speakers can also have a wide range of different language practices and attitudes which depend on their sociolinguistic environment (Weekly, 2018).

This research aimed to analyze the Lithuanian grammar acquisition and development in Lithuanian second-generation HL speakers, as well as their language practices and attitudes towards the Lithuanian language.

The participants of this research were 48 Lithuanian-speaking children and teenagers born and based in Ireland. Participants were divided into three age groups: group I (n=20, aged [4;0-7;11], group II (n=14, aged [8;0-11;11], and group III (n=14, aged [12;0-17;11]. The data has been collected using language assessment tools for early language acquisition and sociolinguistic questionnaires.

Firstly, the elicited production tasks revealed the most prominent tendencies of Lithuanian HL use: overuse and overgeneralization

of nominative and accusative cases, simplification, code-switching, transfer from English to Lithuanian, and others. Certain age-related differences were detected: the oldest age group [12;0-17;11] achieved the highest scores in all tasks, while the youngest group performed the worst. It was noticed that children in their teen years manage to preserve their HL skills quite successfully.

Secondly, the questionnaire analysis demonstrated that the majority of the children tend to have quite strong ties with the Lithuanian community, language, and culture. Most of the participants (in all age groups) identify themselves as Lithuanians. All 48 participants use the Lithuanian language with their parents and extended family in Lithuania, two-thirds of them regularly visit Lithuania (once a year or more often), and 28 participants find Lithuanian the most beautiful language. However, the majority (especially younger participants) claim that their English skills are better than Lithuanian, they also consider English to be the most beneficial language to learn. Around 20 % of respondents communicate in English with their siblings and Lithuanian peers.

To summarize, it could be claimed that second-generation Lithuanian HL speakers manage to maintain their first language quite successfully, even though certain contact-induced changes were detected. The positive language attitudes towards the Lithuanian language and culture, strong ties with the Lithuanian community, attendance of Lithuanian schools seem to have a relation with successful HL acquisition, use and maintenance.

References

Central Statistics Office. (2016). *Census 2016 – Non-Irish Nationalities Living in Ireland*. Retrieved January 25, 2024, from <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/lithuanian/>

European Migration Network. (2023). *Migration in Numbers*. Retrieved January 25, 2024, from <https://123.emn.lt/en/>

Montrul, S. (2021). Representational and computational changes in heritage language grammars. *Heritage Language Journal*, 18(2), 1–30. <https://doi.org/10.1163/15507076-12340011>

Rothman, J. (2009). Understanding the nature and outcomes of early bilingualism: Romance languages as heritage languages. *International Journal of Bilingualism*, 13(2), 155–163. <https://doi.org/10.1177/1367006909339814>

Weekly, R. (2018). Attitudes, beliefs and responsibility for heritage language maintenance in the UK. *Current Issues in Language Planning*, 21(1), 45–66. <https://doi.org/10.1080/14664208.2018.1554324>

Daina GROSA

(Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts)

DIASPORAS BĒRNA VALODISKA SAGATAVOŠANA REMIGRĀCIJAI UZ LATVIJU – VAI TAS IR IESPĒJAMS?

Latviešu valodas lietošana diasporas ģimenēs ir pētniecības tēma, kas pēdējos gados ir aplūkota no dažādiem rakursiem (Mieriņa et al., 2021): gan ieklausoties diasporas latviešu nedēļas nogales skolu pedagogu viedoklī par skolu darbību un vajadzībām, aptaujājot diasporas vecākus par viņu bērnu latviešu valodas prasmi un lietojumu. No šiem atzinumiem arī izrietējuši ieteikumi par to, kā visveiksmīgāk bērniem apgūt un saglabāt latviešu valodu, dzīvojot ārpus Latvijas. Diasporas nedēļas nogales skolas un pašdarbības pasākumi diasporā, kā arī tiešsaistes tālmācības kursi ir lielisks veids, kā, emigrācijā dzīvojot, papildināt mājās lietoto latviešu valodu. Bet joprojām pastāv jautājums: vai latviešu valodas apguves formāts var sagatavot diasporas bērnus, lai atgrieztos vai pārceltos uz Latviju?

Viens no Latvijas 2018. gada Diasporas likuma mērķiem ir „izstrādāt un īstenot sistēmisku un pastāvīgu diasporas atbalsta politiku un pasākumus, kuri veicina diasporas latvisko identitāti un saikni ar Latvijas kultūru, ekonomiku, tautsaimniecību un zinātni, latviešu valodas, kultūras un tradīciju pieejamību diasporai un nodrošina labvēlīgus apstākļus remigrācijai” (Diasporas likums, 2. pants (4)). Nav skaidrs, kas likumā ir domāts ar frāzi „nodrošina labvēlīgus apstākļus remigrācijai” – apstākļi varētu būt gan valodiski, gan emocionāli, gan sociāli. Šajā pētījumā aplūkots, kā var valodiski nodrošināt labvēlīgus apstākļus remigrācijai.

Doktora disertācijā par to remigrējušo bērnu psihoemocionālo labsajūtu, kas atgriežas Latvijā, Daina Grosa (2023) ir secinājusi, ka remigrējušie bērni piedzīvo dažāda veida izaicinājumus, iekļaujoties Latvijas skolās. Viens no galvenajiem izaicinājumiem, īpaši

pamatskolas un vidusskolas vecuma bērniem, ir tikt līdzī mācību programmai, kurā visi mācību priekšmeti tiek mācīti latviešu valodā. Latvijas skolās tiek piedāvāti dažāda veida atbalsta pasākumi (individuāla mācību plāna izstrāde, diferencēti uzdevumi, sadarbība ar vecākiem, papildu valodas nodarbības pirms vai pēc skolas, adaptācijas perioda paredzēšana utt.), bet vēl arvien pastāv šķēršļi, ko arī nesēn savā bakalaura darba pētījumā atzina Inga Madžule: „Lielākai daļai reimmigrējošo skolēnu ir problēmas ar specifisku terminoloģiju, mazāk novērojams, ka skolēniem ir grūtības sazināties latviešu valodā vai saprast latviešu valodu. Skolēniem ir sarunvalodas līmenis, taču būtiskas problēmas sagādā specifiski vārdi un to nozīmes izprašana, kas līdz ar to arī kavē mācību procesa (sic!) [satura – aut.] apguvi.” (Madžule, 2023, 29)

Literatūra

Grosa, D. (2023). *The psychosocial wellbeing of the children of return migrants: the case of Latvia* [Doctoral dissertation, University of Sussex].

Madžule, I. (2023). *Reimmigrējušo ģimeņu bērnu integrēšanās Latvijas izglītības sistēmā* [Bakalaura darbs, Latvijas Universitāte].

Mieriņa, I., Koroļeva, I., Grosa, D., & Jansone, R. (2021). *Latviešu valoda diasporā: situācijas izpēte*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. Pieejams https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/06/LatviesuValodaDiaspora_Petijums_145x210_WEB.pdf.

Anita HELVIGA

(Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitārais institūts)

**DAŽI DERIVATĪVIE UN STILISTISKIE
ASPEKTI BĒRNA VALODĀ MĀRAS ZĀLĪTES
AUTOBIOGRĀFISKAJĀ ROMĀNĀ
„PIECI PIRKSTI” (2013)**

Grāmata „Pieci pirksti” ir autobiogrāfisks darbs, kas piecgadīgās meitenītes Lauras acīm attēlo 20. gadsimta 50. gadu notikumus un sajūtas, kad viņa kopā ar vecākiem ir atgriezies Latvijā pēc izsūtījumā pavadītajiem gadiem. Laura ir dzimusi Sibīrijā, viņas uzburtais priekšstats par Latviju un arī latviešu valodas prasme līdz atgriešanās brīdim ir veidojusies cieši noslēgtā vidē – tikai viņas ģimenē ar mammu un tēti.

No vienas puses, Lauras prieku par nokļūšanu Latvijā pavadā nepārejošas bailes no bada, kas var atgriezties, no vēlreizējas izsūtīšanas, no neapdomīgas runāšanas, no vecāku klusēšanas, bet, no otras puses, tas ir bērna tiešums, ziņkārība un zinātkāre, naiva atklātība un savas patības apzināšanās, neviltots prieks redzēt, izzināt, saprast arī tad, ja ne viss no dzirdētā ir gluži skaidrs.

Grāmata saukta gan par autobiogrāfisku romānu, gan par bērniņas atmiņu grāmatu. „Laura vairāk ir Māra, nekā nav”, tā atzinusi grāmatas autore Māra Zālīte. Romānā tēlotā bērna valoda vienlaikus ir reālā cilvēkbērna valoda, bet tomēr arī mākslinieciska tēla veidošanas instruments ar visām mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu iespējām.

Referāta mērķis ir raksturot bērna valodu M. Zālītes autobiogrāfiskajā romānā „Pieci pirksti” derivatīvajā un stilistiskajā aspektā. Metodoloģiski tēmas izklāstā lingvistiskais skatījums, kas atklāj gramatisko, stilistisko un vārddarināšanas aspektu, apvienots ar literatūrzinātnisku mākslinieciskā tēla raksturojumu, kurā valodas atklāsme iezīmējas kā caurviju motīvs.

Raksturojot Lauras valodu, protams, jāatzīst, ka daudz ir tādu aspektu, kas bērnu valodas pētniecībā jau ir aprakstīti. Kā galvenā atziņa, kas ļauj pietuvoties bērna valodas neparastumam, ir Daces Markus rakstītais grāmatā „Prognozējamā neprognozējamība. Bērnu valoda Latvijā” (2018), kurā teikts, ka bērniem trūkst pieauguša izpratnē pierastās saiknes starp jēdzieniem, tādēļ viņi meklē asociācijas, kas ir daudz brīvākas, neparastākas, radošākas, svaigākas.

Runājot par derivāciju, Lauras runā gluži nevilšus rodas jauni vārdi, kuriem ir raksturīga tāda kā spēlēšanās, rotaļāšanās ar priedēkļiem, piemēram, *papriecāties – pasāpināties, nešķīsteni – šķīsteni, dzēguzē – nedzēguzē, baltums – nebartums*.

Viens no Lauras tēla mākslinieciskās izteiksmes izveides principiem balstās bērna loģikā, ka vārds parasti ir viennozīmīgs, vārda daudznozīmība netiek paredzēta. Tā, piemēram, Laura nesaprot, kā var atdot aizdoto, ja tas ir jau izlietots; kas tas par pieliekamo, kam neko nevar pielikt; vai nevajag mezglu aizmest, ja apšuj sienas. Šāds pasaules uztveres tiešums rāda, ka bērns vēl neuztver pārnestās nozīmes, frazeoloģismus, zemtekstus u. c. stilistiskās iespējas. Laura brīnās, kas tās par četrām acīm, zem kurām grib runāt tētis; kāpēc paliek smaka, ja kāds ir pazudis bez smakas; ja asaras var birt kā pupas vai zirņi, tātad zirņi var birt kā asaras?

Lauras runas jocīgumi ļauj lasītājam tēlotos notikumus uztvert ar vieglumu un pat draiskumu. Šādu efektu autore panāk, vārdus sapārojot fonētiskās līdzības dēļ, piemēram, *niķelis* vai *miķelis*, *lati* vai *blati*, *kabinās* vai *labinās*, *validols* vai *solidols*, *sapieru* vai *platpieru*.

Bet neparastākais Lauras tēla veidojumā ir bērna apzinātības prakse, kurā notiek domāšana par savu valodu – par to, ko nesanāca pateikt; par to, ka reizēm dzirdētie vārdi ir sveši un tukši; par to, ka Laura ne vienmēr zina, kurš vārds ir piemērotāks; par to, ka arī pieaugušie ne vienmēr saka to, ko vajadzēja pateikt; par to, kā meitene cenšas iegaumēt visus jaunus vārdus; par to, kā svešie, nezināmie vārdi gan baida un biedē, gan rosina fantāziju.

Cīnīšanās un cenšanās Laurai iedzīvoties latviešu valodā ir kā caurviju motīvs visā romānā, tādu epizožu ir daudz, kad Laura saprot: „Vārdi, ko cilvēki izrunā, bieži vien itin nemaz nenozīmē to, ko tie nozīmē patiesībā.”

Maria IQBAL
(*University of Tartu*)

FAMILY LANGUAGE POLICY IN FAMILIES OF TATAR ORIGIN: MAINTAINING TIES TO HERITAGE AND PRACTICES IN TATAR LANGUAGE ACQUISITION

This work focuses on the Family Language Policy (FLP) within the Estonian Tatar community, a relatively small – 1,938 Estonian residents self-identified as Tatars in 2022 – and less-explored minority. This community is heterogeneous: it includes both partly natives, i.e. descendants of Tatars, who have been residing in Estonia since 1870 and so-called new immigrants who arrived during the Soviet era (Viikberg, 2000). Prior research (Rannut & Rannut, 2010; Klaas, 2015; Iqbal, 2021) has established the ground for understanding the intricacies of language within this fragmented community due to the geographical and generational distance between the two main Tatar groups in Ida-Viru and Harju counties. Paradoxically, the Russification of the so-called third ethnicities continued in re-independent Estonia (Rannut & Rannut, 2010). Spolsky's (2004) tripartite model of FLP (language: practices, beliefs or ideologies, management) served as a base to analyse factors influencing Tatar parents' decisions regarding 1) the language of instruction – Estonian or Russian – at schools now at the eve of transition to Estonian-language instruction, 2) languages spoken at home, 3) recreational activities. This work explores the linguistic identity and maintenance of Tatar language among Tatars in Estonia, presenting nuances that shape their linguistic practices. By conducting semi-structured interviews with Tatars across Estonia (Ida-Viru, Harju, Lääne-Viru, and Tartu counties), and observing Sunday classes at Tatar Cultural Society Idel, general language management patterns surfaced. For instance, certain households

exclusively communicate in Tatar, to maintain their mother tongue in an active role. In contrast, others use a combination of Tatar, Estonian, and Russian because it's either easier for them to avoid hardships with translating or not to abandon discussion with non-Tatar members of the family. On the one hand, the findings of this work indicate that the decisions of households to communicate in the Tatar language with their elderly family members align with the research conducted by Ehala et al. (2014) on language sustainability through generational language transmission. On the other hand, the parents who did not study in Estonian medium schools have expressed the necessity of enrolling in supplementary Estonian language courses to enhance their proficiency. Language practices impact individual families and society, whether they belong to third-generation immigrant families or Estonian native Tatar. Informants shared their experiences of attending Tatar summer and Sunday schools and participating in Tatar language events (e.g. traditional Tatar summer festival Sabantuy). They also pointed out challenges when organising language events and limited opportunities available for studying Tatar in Estonia. The Tatar language is families' key to the Tatar culture and heritage.

References

- Ehala, M., Koreinik, K., Praakli, K., & Siiner, M. (2014). Kuidas uurida keele kestlikkust? *Keel ja Kirjandus*, 7, 489–508.
- Iqbal, M. (2021). Estonian Tatar Families Navigating Between Four Languages. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 11(19), 288–308.
- Klaas, M. (2015). The role of language in (re)creating the Tatar diaspora identity: the case of the Estonian Tatars. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 9(1), 3–19.
- Rannut, M., & Rannut, Ü. (2010). Russification of Non-Estonian Pupils in Tallinn. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 6, 243–259.
- Spolsky, B. (2004). *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Viikberg, J. (2000). Estonian National Minorities: Past and Present. In E. Vēbers (Ed.), *Integrācija un etnopolitika*. Rīga: Jumava, 470–482.

Regīna KVAŠĪTE

(Vilņas Universitātes Šauļu akadēmija)

RADNIECĪBAS LEKSIKA LATVIEŠU LITERATŪRAS TULKOJUMOS LIETUVIEŠU VALODĀ

Radniecības leksika – vārdi, kas nosauc radniecību starp cilvēkiem, kuriem ir kopējs priekštecis vai kuru sakars ir radies laulībā, taču šīs leksikas tiešo semantiku zaudējušie vārdi nosauc arī mitoloģiskus personāžus vai pauž cieņpilnu attieksmi pret svešiem, parasti vecāka gadagājuma cilvēkiem. Pētījuma mērķis – sastatīt latviešu (avotvalodas) un lietuviešu (mērķvalodas) radniecības leksiku un tās lietojumu tulkojumos. Par avotiem izmantoti tautasdziesmu atdzejojumi un prozas – Dainas Avotiņas, Regīnas Ezeras, Noras Ikstenas, Māras Zālītes romānu – tulkojumi, kā arī sinonīmu u. c. vārdnīcu dati. Izmantojot analītiski aprakstošo un sastatāmo metodi, pētījumā analizēti vairāki radniecības vārdu pāri (*māte – motina, tēvs – tėvas, vecāki – tėvai, vecāmāte – senelė, vectēvs – senelis* u. tml.).

Tautasdziesmām un to atdzejojumiem raksturīga radniecības vārdu atbilstību izvēles dažādība: *Kaut es būtu mātes vārdus / Caur zemi dzirdējuše* [...] LD 40651 (D, 66) – *Kad aš būčiau motės žodžius / Per žemele girdėjus* [...] (LMŽ, 34). Atdzejojumā latviešu vārdu *māte* aizstāj atšķirīgas stilistikās nokrāsas sinonīms *motė* (citur arī *močia*) – pirmais ir izlokšnes vārds, bet otrais raksturīgs skarbakai izteiksmei (SŽ, 228). Prozas tekstos sastopama virkne sinonīmu: *Nē, Laura vairs nerādīs sliktos ģimjus Mammai, Mammītei, Mammucītim, nekad!* (PPa, 53) – *Ne, Laura daugiau nerodys bjaurių grimasų Mamai, Mamytei, Mamulytei, niekada!* (PPb, 51). Savukārt daži vārda *motina* sinonīmi (*mamutė, mamužė*) vārdnīcā tiek attiecināti arī uz vecmāmiņu (SŽ, 364).

Avottekstos un mērķtekstos sastopama stilistikai vai emocionāli daudzveidīga radniecības leksika: *Vai tu, dēliņ, pazīsti arī viņas vecākus?* [...] *Ek, mammucī, tu nu gan esi ziņkārīga! Kāda man daļa gar Sanitas*

senčiem? (V, 278) – *Ar tu, sūneli, pažēsti ir jos tēvus?* [...] *Ak, mamytuk, na, tu ir smalsi! Kas man rūpi Sanitos senoliui?* (A, 266). Lai gan latviešu–lietuviešu vārdnīcā vārda *senis* atbilstes ir ‘protēvis, senolis’ (LLKŽ, 658), šajā gadījumā izvēle nešķiet pieņemama, jo *senči* ir žargonvārds (LVSU, 446; arī Bušs & Ernstsone, 2009, 424). Avotos samērā plaši ir pārstāvēta leksika, kas nosauc radniecību starp cilvēkiem, kuru sakars ir radies, stājoties laulībā. Atšķirībā no latviešu valodas salikteņiem *sievasmāte*, *sievastēvs* (līdzīgi arī vīra vecāki), lietuviešu valodā sievas vecākus nosauc vārdi *uošvis*, *uošvė*, savukārt vīra vecākus – *anyta*, *šėšuras*. Mūsdienās, īpaši sarunvalodā, nereti vispārina sievas vecāku nosaukumu (par lietuviešu valodas nosaukumiem sk. Buivydienė, 1997), taču avotu tulkojumos tie lietoti tradicionālajā izpratnē (sal. D. Avotiņas romāna „Vīramāte” nosaukums ir „Anyta”).

Sākotnējo nozīmi zaudējusi radniecības leksika izplatīta patstāvīgās vārdkopās, nosaucot mitoloģiskos personāžus (*Laimes māte* – *Laimės motina*, *Saules meita* – *Saulės dukra*, *Dieva dēls* – *Dievo sūnus* u. tml.), arī „īpašu ieražu kolektīvu locekļu apzīmēšanai, kā *Jāņa tēvs*, *Jāņa māte*, *Jāņu bernī?*” (Ozols, 1993, 61). Šādi vārdi latviešu valodā var paust pieklājīgu un cieņpilnu attieksmi pret parasti vecāka gadagājuma cilvēkiem. Lietuviešu valodā, lai atveidotu šādas vārdkopas ar komponentu *māte*, daži tulkotāji pie uzvārda ir pievienojuši izskaņu *-iene* vai aizstājuši to ar īpašības vārdu *senoji* ‘vecā’, savukārt vārdu *tēvs* tulkojuši ar *dėdė* ‘tēvocis’ (plašāk sk. Kvašīte, 2022, 45–46).

Avottekstu un mērķtekstu sastatījums liecina, ka atdzejojumos un tulkojumos lieto gan tiešās vārdu atbilstes, gan kontekstuāli sinonīmiskus vārdus. Taču radniecības leksika lietuviešu valodā ne vienmēr stilistiski atbilst oriģinālam. Atkarībā no tā, cik radoši bijuši autori, radošiem jābūt arī tulkotājiem, īpaši tulkojot sarunvalodas vai žargona leksiku.

Avoti

A – Avotiņa, D. (2018). *Anyta. Kasdieniškas romanas*. (Vertē B. Balčienė) Vilnius: Lietuvos rašytoju sąjungos leidykla.

D – Arājs, K. (sast.). (1983). *Dainas: Krišjāņa Barona „Latvju dainu” izlase*. Rīga: Zinātne.

- LMŽ – *Lekia mano žirgelis*. (1989). (Vertė S. Geda) Vilnius: Vyturys.
Ppa – Zālīte, M. (2018). *Pieci pirksti*. (2. izd.). Rīga: Dienas Grāmata.
PPb – Zālīte, M. (2016). *Penki pirštai*. (Vertė E. Drungytė) Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
V – Avotiņa, D. (2011). *Vīramāte. Ikdienišķs romāns*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Literatūra

- Buivydienė, R. (1997). *Lietuvių kalbos vedybų giminystės pavadinimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Bušs, O., & Ernstson, V. (2009). *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
Kvašīte, R. (2022). Kultūrspecifiskā leksika Regīnas Ezeras darbu tulkojumos lietuviešu valodā. *Valoda – 2022. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 41–54.
LLKŽ – Butkus, A. (sud.). (2003). *Latviņu–lietuviņu kalbu žodynas*. Kaunas: Aesti.
LVSV – Grīnberga, E., Kalnciems, O., Lukstiņš, G., Ozols, J., Pārupe, A., & Rauhvarģers, E. (2002). *Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca*. Rīga: Avots.
Ozols, A. (1993). *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Zvaigzne ABC.
SŽ – Lyberis, A. (1980). *Sinonīmų žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Dace MARKUS

(*Liepājas Universitāte*)

IZLOKŠŅU SADURA ĢIMENĒ

Rakstos par valodas lietojuma pārvaldību un praksi ģimenē Latvijā biežāk tiek analizētas jauktās un pilnībā mazākumtautību ģimenes, kā arī latviešu ģimenes diasporā. Konstatēts, ka slāvismi un ģermānismi saklausāmi daudzās latviešu ģimenēs, savukārt jauniešu runai raksturīgi anglismi. Referāta mērķis ir analizēt valodu un izlokšņu savstarpējo ietekmi. Intervējot augšzemnieku dialekta dziļo latgalisko izlokšņu malēniešu varianta runātājus, iegūtas papildu atziņas un secinājumi par valodu un izlokšņu savstarpējo ietekmi un nostiprināšanos runā.

Referātam izmantoti trīs izlokšņu runātāju piemēri no blakus izloksnēm – Jaunlaicenes (Maija Pilskalniete, dzimusi Karvā), Veclaicenes (Jānis Udrass) un Ziemera (Vizma Supē), kā arī analizēti referāta autores kā Ziemera izloksnes runātājas pieredzes piemēri. Visi informanti dzimuši un auguši teritorijā, kur runā augšzemnieku dialekta Vidzemes dziļo latgalisko izlokšņu malēniešu variantu. Par to liecina šiem runātājiem kopīgās malēniešu izlokšņu pazīmes, kas atšķir tās no Latgalē runātajām dziļajām latgaliskajām izloksnēm:

- 1) pārsvarā malēniešu runā piedēklī *aiž-* un prievārdā *aiž* divskanis *ai* aizstāts ar *oi*;
- 2) nenotiek līdzskaņu palatalizācija;
- 3) nav velarizētā līdzskaņa *l* un patskaņa *y*;
- 4) šaurais patskanis *e* > *a* ne tikai piedēkļos, bet arī lietvārdu galotnēs, kas raksturīgs arī Dienvidigaunijas iedzīvotāju runai.

Intervētie trīs runātāji ir raiti stāstnieki un tiekas dažādos Alūksnes novada pasākumos, tomēr viņiem raksturīgas arī individuālas īpatnības neatkarīgi no tā, vai atšķirības aptver visu paradigmu vai izpaužas tikai atsevišķos piemēros. Referātā meklēti atšķirību iemesli, kuru izcelsmē nozīmīga ir arī ģimene, aprakstīti daži iespējamie „viltus

draugi”, piemēram, tas, ka pārmaiņa $e > a$ raksturīga gan Dienvid-igauņijas, gan Malēnijas iedzīvotāju runai, bet nav saistīta ar ģimenes locekļu tautību, kaut arī tāds kļūdainis pieņēmums varētu rasties. Norādīts uz formālas sakritības piemēriem, piemēram, bērnu valodā un dziļajās latgaliskajās izloksnēs. Tiek uzsvērts, cik svarīgas ir plašas un profesionālas izlokšņu materiālu vākšanas ekspedīcijas, lai ne tikai fiksētu valodas materiālus, bet arī pārliecinātos par izlokšņu runātāju dzīves vietas noturīgumu vai maiņām, par saskari ar literāro valodu, citām valodām un izloksnēm, par dažādiem sociāliem faktoriem, kas ietekmē valodu ģimenē, izglītības iestādē, darbā un sabiedrībā kopumā. Šī analīze arī atgādina, ka izloksnes var mainīties un tām raksturīgi elementi var sajaukties, nereti pārvēršot iepriekš pārliecinātos secinājumus par hipotētiskiem.

Māra MELLĒNA

(Valsts izglītības satura centrs)

INDIVIDUALITĀTE KOPIENAS KULTŪRTELPĀ: STĀSTS KĀ SOCIĀLĀS IESAISTES RĪKS

Cilvēka vārds ir ļoti spēcīga identitātes zīme, kas atspoguļo kopienas un kultūrtelpas priekšstatus par veiksmi, labu dzīvi, jo „vārda došana” ir pirmais mūža gods, un tā rituālā norise ir saistīta ar jaundzimušā uzņemšanu dzimtā un labas dzīves vēlējumiem krustabu rituālā, kā arī ar vēlmi dot tādu vārdu, kas sargā tā valkātāju. Referāta mērķis – dalīties dažādu kopienu stāstu sarīkojumos gūtajā pieredzē un atziņās par personvārdu izvēles motivāciju un antroponīmu stāstiem kā kopienas saliedēšanas un kultūrtelpas bagātināšanas rīku.

Viens no Latvijas „Stāstu bibliotēku” mērķiem, izmantojot stāstniecību, ir rosināt līdzdalību vietējās kultūrtelpas savdabības apzināšanā un bagātināšanā. Latvijas Stāstnieku asociācijas un Somijas nemateriālā kultūras mantojuma organizācijas „LIVIND” 2023. gadā realizētais izmēģinājumuprojekts „Identitātes ainava: vārdu un uzvārdu stāsti” dod ieskatu Valmieras novada dažādu paaudžu individuālās pieredzes stāstos (6 stāstu sarīkojumi, 117 dalībnieki, 39 video, kas glabājas Valmieras Integrētās bibliotēkas kolekcijā).

Izvēlētais fokuss – antroponīmu stāsti – uzrunā katru dalībnieku personiski, jo ikvienam ir gan vārds, gan uzvārds, bet vai katram par to ir savs stāsts? Nākamais jautājums – cik plašā auditorijā tas izskanējis un kā rezonējis. Personvārda stāsts var būt mantots no vecākiem kā vēsts, kāpēc tieši šāds vārds dots bērnam, savukārt uzvārda stāsts ir vēstījums par piederību dzimtai. Personvārdu stāstos varam saklausīt ļoti senus, arhetipiskus motīvus, kad bērns nosaukts debess ķermeņu, gaismas parādību vai dievību vārdā, varam ieraudzīt noturīgas dzimtu tradīcijas, kad jaundzimušajiem dod vecvecāku vārdus, bet tikpat lielā mērā varam vērot noteiktā kultūras areālā populāru un ietekmīgu

sabiedrisko darbinieku, slavenu aktieru, sportistu vai filmu varoņu personvārdu ietekmi uz bērna vārda izvēli. Antroponīmu un dzimtu stāsti ir lieliska iespēja veicināt stāstīšanas tradīciju uzturēšanu un tālāk-nodošanu, tādējādi saglabājot ne tikai stāstītprasmi kā kultūras mantojuma daļu, bet arī veicinot vietējās kopienas saliedētību, savstarpēju dialogu un uzticēšanos.

Saglabājot stāstus par vārda došanas motivāciju katram individuāli, mēs gūstam priekšstatu par kopienu vērtībām un to izmaiņām laika gaitā, par atšķirīgām pieejām dažādu etnisko kultūru kontekstā un vienojošo šajās atšķirībās. Personvārdu stāstu dokumentēšana ir veids, kā salīdzinoši neliela cilvēku skaita individuālos stāstus padarīt pieejamus plašākai sabiedrībai, kā arī saglabāt tos nākamajām paaudzēm. Stāstu pieejamība vienotā kolekcijā nodrošina ne tikai to saglabāšanu, bet var kalpot par rosinātāju citiem, tādējādi veicinot stāstīšanas tradīciju.

Ieva OZOLA

(*Liepājas Universitāte*)

DAŽI RADNIECĪBAS NOSAUKUMI JOHANA LANGIJA LATVISKI-VĀCISKĀS VĀRDNĪCAS MANUSKRIPĒTĀ¹

Radniecības nosaukumi Nīcas un Bārtas mācītāja Johana Langija (*Johannes Langius*) Latviski-vāciskās vārdnīcas manuskriptā (1685) lielākoties balstās Georga Manceļa (*Georgius Mancelius*) vārdnīcas „Let-tus” (1638), īpaši pielikuma „Phraseologia Lettica”, datos. Daļu radniecības nomenklatūras vārdu J. Langijs papildinājis ar komentāriem vai sinonīmiem. Lai identificētu 17. gadsimta radniecības nosaukumu iespējamās atšķirības Lejaskurzemē, veikta G. Manceļa un J. Langija vārdnīcas tekstu sastatījuma analīze un referātā pētītas J. Langija komentētas vai papildinātas leksēmas. To mainīguma noteikšanai veikts salīdzinājums ar atbilstīgas semantikas radniecības nosaukumu lietojumu triju Lejaskurzemes izlokšņu – Bārtas, Nīcas, Rucavas – 20./21. gadsimta dotumos.

Leksēmas *radi*, *ġimiņi*, *īst(e)nieki*. G. Manceļa vārdnīcā, kā arī „Phraseologia Lettica” iekļauti substantīvi ar sakni *rad-*: *Radds*, *Raddawiers* (Manc1638_L_38A), *mans Rada wiers* ‘mein Verwandter’ (Manc1638_PhL_406). J. Langijs pievienojis arī lituānismu: *Ģim=mingš*. *Wingi ir Ģimin=ģi* ‘find verwanden, befchwägert’ (Lj, 213), norādot, ka to lieto Kurzemē. Lituānisma *ġimiņi* lietojumu 20. un 21. gadsimtā Lejaskurzemē nav izdevies konstatēt. Ikdienas runā dzirdamas leksēmas *radi*, *radnieki*, bet retumis ar nozīmi ‘tuvākie radnieki’ fiksēta arī leksēma *īstnieki*, *īsteneki*, piemēram, Nīcā *tuvākuōs radus citrēž saūc arī par īstenekiēm* (KHI, 1995); *īsteneks*, *īstenece* ‘tuvs

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropēiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

radnieks; asinsradnieks' (sk. NIV I, 728). J. Langijs šo substantīvu iekļāvis dažos radniecības nosaukumu šķirķļos, piemēram, *Brablo bābrni* (*Ihfteneeki*) 'brüder Kinder' (Lj, 25).

Leksēmu *māte*, *tēvs* deminutīvu semantika. Šķirķļi *Tābms* J. Langijs diskutējis ar G. Manceli, norādot, ka Kurzemē vecākus sauc arī *Tābwingš* und *Mahtibte* (Lj, 302–303). Velta Rūķe-Draviņa, balstoties J. Langija dotumos, secinājusi, ka dažās Kurzemes izloksnēs, piemēram, Nicā un Bārtā, 17. gadsimtā šiem deminutīviem vēl nav zudusi sākotnējā pamazinājuma semantika (Rūķe-Draviņa, 1959, 77). Lejaskurzemē 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimtā deminutīvu *matite* un *tēviņš* lietojumu to primārajā nozīmē nav izdevies konstatēt. Analizētajos tekstos dominē leksēmas *māte*, *mamma* un *tēvs*, *tētis*, *paps*. Latviešu valodas dialektu atlanta aptaujas teksti radniecības nosaukumiem vēl rāda Lejaskurzemes izlokšņu deminutīvu tradicionālās izskaņas: Rucavā (LaVI, 1967) *-ēns*, *-ēna*, Bārtā (LaVI, 1960) *-ins/-ins*, *-ina/-ina*.

Radniecības nosaukums *uose*. G. Mancelis fiksējis leksēmu *ohfše* 'Schwieger / Manns oder Weibsmutter' (Manc1638_PhL_407), bet J. Langijs kā sinonīmu tam pievienojis arī substantīva *māte* deminutīvu: *Ohffe* (*Mahtibte*) 'eine Schwie=ger, Manns oder Weibs Mutter' (Lj, 183). Šāda sinonīmija nav skaidra: iespējams, J. Langijs kļūdaini pierakstījis citu radniecības nosaukumu – *mātime/mātime* 'vīramāte', bet nav datu par tā lietojumu Lejaskurzemē, kā arī nav konstatēts šo radniecības nosaukumu lietojums 20./21. gadsimtā.

Nav pārbaudāms, vai J. Langija vārdnīcas manuskripta radniecības leksika pilnībā atbildusi 17. gadsimtā Lejaskurzemē lietotajai vai arī, tāpat kā G. Manceļa „Lettus”, tā atklāj vispārīgas 17. gadsimta rakstu autoru zināšanas par radniecības nomenklatūru un tās apzīmējumiem latviešu valodā.

Avoti un literatūra

LaVI – Latviešu valodas dialektu atlanta aptaujas manuskriptu kolekcija Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūtā.

Lj – Langijs, J. (1936). *Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciski vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. (Pēc manuskripta fotokopijas izdevis E. Blese) Rīga: Latvijas Universitāte.

KHI – Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitārā institūta dialektoloģijas kolekcija.

Manc1638_L – Mancelius, G. (1638). *Lettus, Das ist Wortbuch Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen und jeden Ausbeimischen die in Curland/ Semgallen und Lettischen Liefflande bleiben und sich redlich nebren wollen zu Nutze verfertigt Durch GEORGIVM MANCELIVM Anno M. DC. XXX-VIII*. Rīga: Gerhard Schöder.

Manc1638_PhL – Mancelius, G. (1638). *Phraseologia Lettica*. Rīga: Gerhard Schöder.

NIV – Bušmane, B. (2017–2023). *Nīcas izloksnes vārdnīca* (I–IV sēj.). (Atb. red. A. Timuška) Rīga: LU Latviešu valodas institūts. Pieejams http://lavi.lu.lv/publikacijas_2023/.

Rūķe-Draviņa, V. (1959). *Diminutive im Lettischen*. Lund: Lindstedts univ.-bokhandel.

Velga POLINSKA

(*Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts*)

VALODAS LIETOJUMS UN NOZĪME ĢIMENĒS, KURĀS AUG NEVERBĀLS BĒRNS¹

Neverbālās komunikācijas pētījumi sākušies jau 19. gadsimtā (sk., piem., Čārlza Darvina (*Charles Darwin*) „The Expression of the Emotion in Man and Animals” („Cilvēku un dzīvnieku emociju izpausmes”) vai Alberta Merabiana (*Albert Mehrabian*) pētījumus), un šobrīd brīvi pieejama daudzveidīga informācija par neverbālās komunikācijas kā verbālas komunikācijas papildinātāja lomu. Lai arī neverbālās un verbālās komunikācijas procentuālās attiecības dažādos pētījumos atšķiras, ir aplēsts, ka lielāko saziņas daļu (70–90 %) veido ķermeņa kustības un poza, sejas izteiksme, acu kontakts, balss tonis u. c., turklāt šīs vienības ir kultūrai specifiskas. Taču ir noteiktas sabiedrības grupas, kuru saziņu fizioloģisku iemeslu dēļ veido tikai neverbālās komunikācijas komponentes: intonācijas, balss tembra maiņas, žesti, skatieni, mīmika.

Neverbāls cilvēks ir termins, kas ilgstoši lietots, lai aprakstītu personas, kuras nespēj lietot valodu komunikatīvajam mērķim. Tiesa, jāvērtē, vai ar nolūku izrunāti skaņu virknējumi, kuru veidotājam ir skaidra radītā skanējuma lingvistiskā nozīme, būtu uzskatāmi par vārdiem un apstiprinājuma gadījumā – vai skaņu virknējumu veidotājs tiešām uzskatāms par *neverbālu*. Jāatzīmē, ka šis jautājums pasaules kontekstā jau skarts un termina *non-verbal* (‘neverbāls’) vietā dažkārt lieto *non-speaking* (‘nerunājošs’).

Bērniem ar ierobežotu runas funkciju valodas attīstība ir netipiska – visbiežāk bērni apgūst tikai dažas no ierastajām valodas attīstības fāzēm (piem., dūdošana, lalināšana, zilbju veidošana) vai neapgūst tās

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropēiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība” (Nr. VPP-LETONIKA-2022/1-0001).

vispār. Tāpat kā vispārējā bērna attīstība fizisku vai ģenētisku traucējumu rezultātā, arī valodas attīstība ir asimetriska – bērnam var būt pilnīga valodas izpratne, arī vēlme runāt, taču kustību un neattīstīta runas aparāta dēļ tas nav iespējams. Ir būtiski apzināties, ka valodas lietojuma ierobežojumi nenozīmē valodas izpratnes neesamību. Turklāt bērns, kurš nespēj verbalizēt savas domas, apgūtos neverbālās komunikācijas elementus lieto daudzveidīgāk nekā bērns ar neirotipisku attīstību – balsis tembra izmaiņas ir niansētākas, skaņu amplitūda plašāka, mīmikas lietojums apzinātāks un izteiksmīgāks. Komunikāciju papildina ķermeņa pozas un pozīcijas ar konkrētu nozīmi (zobu sakošana – „negribu ēst”, čāpstināšana – „gribu padzerties” u. tml.).

Referāta atziņas pamatojas uz strukturētām intervijām ar mātēm, kuras audzina neverbālu bērnu. Referāta mērķis ir analizēt valodas lietojumu un nozīmi, komunikācijas metodes un attīstību, kā arī komunikācijas mērķi, virzienu (vienvirziena vai divvirziena saruna) un tematiku saziņā ar neverbālu bērnu.

Signe RIRDANCE
(*Stockholm University*)

WHO SPEAKS WHAT LANGUAGE TO WHOM: EXPLORING THE LINGUISTIC ENVIRONMENT OF LATVIAN DIASPORA FAMILIES IN SWEDEN

New generations of heritage Latvian speakers are emerging in the Latvian diaspora, including Sweden. Awareness of their language strategies, practices and attitudes is crucial in informing diaspora language policies. This research explores the self-reported linguistic environment of 9 preadolescent heritage language speakers attending a complementary Stockholm Latvian school. It combines information collected in a classroom environment from a group of 11-year-old study participants with data from a survey among their parents. The visually oriented self-reporting tool 'My language map' used in the classroom facilitates the discovery of patterns of language use across various domains among young heritage Latvian speakers. Parents' survey aims to establish the dominant home language within each family and to collect additional information on exposure to Latvian such as through books, films, internet content and visits to/from Latvia.

Study results reveal a diverse multilingual environment experienced by this group of heritage language users, with Latvian continuing to have the role of the dominant home language in about half of the surveyed families. At the same time, Swedish and English are reported as dominant in several families, with some families reporting no single dominant home language. The dominance of Latvian as the home language is only found in families where both parents are Latvian speakers. English is reported as a language of some use in almost all families, both in families with native English speakers as well as with no native English speakers among family members. In several families, the single Latvian-speaking parent is a heritage

Latvian speaker of the third generation. Notably, no family appears to have a monolingual environment at home.

In general, children report a more diverse use of languages compared to parents, possibly due to different prevailing language ideologies in each generation. Data indicate extremely limited exposure to books, films or other content in Latvian, while visits to/from Latvia and contact with Latvian-speaking friends appear to be a prominent source of Latvian language input. Language maps by children demonstrate the prominence of Swedish and, in some cases, English in the school and friendship domains and point to language domains that are relevant to children of this age.

Limited Latvian language input, together with the attainment of full literacy in the dominant language of the society, will likely lead to divergent attainment of Latvian in these young heritage speakers. Heritage language maintenance efforts and diaspora language policies could benefit from increased awareness of linguistic diversity and the broad linguistic repertoire in use among the emerging generations of heritage Latvian speakers in the diaspora.

Renāte SILIŅA-PINĶE

(*Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts*)

MŪSDIENU PERSONVĀRDI, KURU NAV „LATVIEŠU PERSONVĀRDU VĀRDNĪCĀ”¹

Referāta temats ir radies jaunas personvārdu vārdnīcas sastādīšanas procesā. Tā kā Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīca” (1990) joprojām ir vienīgais apjomīgais latviešu personvārdu izdevums, kurā vienkopus meklēt informāciju par personvārdu formu, cilmi, izplatību u. c., ņeroties pie jaunas vārdnīcas sastādīšanas, tā bija viens no galvenajiem atskaites un atspēriena punktiem.

Jaunā vārdnīca ir plānota plašam lasītāju lokam un (atšķirībā no K. Siliņa vārdnīcas) ietvers tikai mūsdienās Latvijā lietotus personvārdus. Tās mērķauditorija ir arī vecāki, kas meklē vārdu gaidāmajai atvasei vai vēlas uzzināt Latvijā bieži dotu personvārdu izcelsmi. Referātā pastāstīts par darbu pie vārdnīcas – datu atlases un šķirkļa vārdu izvēles principiem. Strādājot pie vārdu cilmes apraksta, tiek izmantotas gan dažādu valodu personvārdu vārdnīcas, gan onomastu pētījumi, gan informācija vietnē *periodika.lv*. Tomēr kā pirmais avots, ar ko salīdzināt pārējo apzināto materiālu, tiek izmantota K. Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīca”. Lai gan ne bieži, bet nākas saskarties ar gadījumiem, kad kāds topošajā vārdnīcā iekļautais personvārds K. Siliņa vārdnīcā nav ietverts. No šobrīd apstrādātajiem apmēram 600 šķirklīem tādi ir nedaudz vairāk nekā 7 %. Tieši šos personvārdus referātā ir plānots analizēt. Pieņemumu, ka viens no vārdu trūkuma iemesliem ir vārdnīcu atšķirīgā pamatnostāja, proti, latviešu vai Latvijas personvārdu vārdnīca, kur pēdējā iekļautos arī biežāk lietotie Latvijas dažādu mazākumtautību personu vārdi, tikai daļēji apstiprina reālais personvārdu materiāls, piemēram, tādi vārdi kā *Alisa*, *Damirs*, *Daniils*. Krietni biežāk

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropēiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

iemesls varētu būt attiecīgā personvārda ienākšana un/vai izplatīšanās Latvijā pēc K. Siliņa vārdnīcas iznākšanas. Šajā grupā ietilpst dažādi Rietumeiropas valodās lietoti un latviešu valodas gramatiskajā sistēmā iekļauti personvārdi, piemēram, *Braiens*, *Deniže*, *Džešika*, *Eimija* u. c. Tomēr ir arī latviskas izcelsmes personvārdi, kuru K. Siliņa vārdnīcā nav, piemēram, *Arvalda*, *Dzælde*, *Dziedra*.

Šāds materiāla apkopojums mudina meklēt atbildes uz jautājumiem gan par personvārdu izvēles mainības tendencēm Latvijā, gan, protams, par K. Siliņa vārdnīcā neiekļauto personvārdu cilti, kuras skaidrošana ir topošās vārdnīcas autoru rokās.

Inga SINDI

(Vācija)

„MEŽONĪGS, MEŽONĪGS DARBS GADU NO GADA”: LATVIEŠU VALODAS UZTURĒŠANA DAUDZVALODĪGĀ DIASPORAS ĢIMENĒ UN VECĀKU EMOCIONĀLĀ LABSAJŪTA

Veiksmīga mantotās valodas iemācīšana un uzturēšana bērniem ārpus viena vai abu vecāku dzimtenes galvenokārt atkarīga no vecākiem un ģimenes valodu politikas. Izšķirošs ir no mazotnes praktizētais saziņas modelis, ilgtermiņā arī ieguldītais laiks un darbs, pastāvīgi uzturot „valodas jaudu” (Lietiņa-Reja, 1979) un tās aktīvu lietošanu, kad bērna ikdienā dominē vides un mācību valoda. Ģimenēs, kurās abi vecāki runā latviski, tas ir daudz vieglāk izdarāms. Etniski jauktās ģimenēs iemācīt mantoto valodu, kurā runā tikai viens vecāks, ir sarežģītāk un iespējas, ka bērns to ne tikai sapratīs, bet arī aktīvi izmantos, samazinās (Abens, 2003; Barron-Hauwaert, 2004; De Houwer, 2020; Mieriņa et al., 2021). Tas ir likumsakarīgi: vecāki visbiežāk sarunājas mītnes zemes, ne latviešu valodā, tātad arī mājās latviešu valoda skan mazāk, un bērns to apgūst tikai no viena lietotāja – lielākoties mātes (Mieriņa et al., 2021). Šādā situācijā uzturēt mantoto valodu vairāku valodu situācijā ir emocionāli izaicinoši. Intervijās vecāki to aprakstījuši kā „mežonīgu darbu gadu no gada”, kā „lielu lauku ar nezālēm, kur visu laiku aug jaunas nezāles, un tu tik ravē un ravē” (Mieriņa et al., 2021). Monogrāfijā „Mamma saka *ābols*, papa saka *Apfel*. Kā saglabāt latviešu valodu bilingvālās un multilingvālās ģimenēs ārpus Latvijas” (Sindi, 2024) mantotās valodas uzturēšana salīdzināta ar pastāvīgu airēšanu pret straumi. Vienlaikus tas ir „neredzams darbs” (Okita, 2002), un tā veicēja emocionālajai labsajūtai gan zinātniskajā literatūrā, gan daudzvalodīgu bērnu vecākiem adresētās rokasgrāmatās, gan publiskajā diskursā par

mantotās valodas iemācīšanu reti pievērsta pastiprināta uzmanība (Hilbig & Kazlauskienė, 2022).

Referātā aplūkoti emocionālie aspekti, kas līdzās ārējiem faktoriem var būtiski ietekmēt latviešu valodas veiksmīgu uzturēšanu un vecāku motivāciju to mācīt bērniem etniski jauktās diasporas ģimenēs: piemēram, sabiedrības spiediens un nosodījums, partnera atbalsta trūkums latviešu valodas lietojumam, saiknes zudums ar bērnu nepietiekamu latviešu valodas prasmju dēļ. Referāts balstīts empīriskā pieredzē, kas iegūta,

1) vairāk nekā desmit gadus dzīvojot ārpus Latvijas un mācot bērniem latviešu valodu līdzās divām citām vides un mācību valodām;

2) veidojot un vadot latviešu valodas nodarbības diasporas bērniem no etniski jauktām ģimenēm;

3) intervējot diasporas vecākus monogrāfijai „Mamma saka *ābols*, papa saka *Apfel*”.

Referāta teorētisko ietvaru veido „harmoniskā bilingvisma” jēdziens, ko no 2006. gada dažādos pētījumos un projektos nostiprinājusi Annika De Houwere (*Annick De Houwer*).

Literatūra

Abens, A. (2003). *Changing profile of parents and students in a Latvian heritage language school: a twenty-five year follow-up* [Unpublished master's thesis, York University]. Toronto, Canada.

Barron-Hauwaert, S. (2004). *Language Strategies for Bilingual Families: The One-Parent-One-Language-Approach*. Bristol: Multilingual Matters.

De Houwer, A. (2020). Why do so many children who hear two languages speak just a single language? *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 25(1), 7–26. Pieejams <https://zif.tu-journals.ulb.tu-darmstadt.de/article/id/3221/>.

Hilbig, I., & Kazlauskienė, V. (2022). *When Ideals and Reality Clash: Mothers Reflect on Frustrated Bilingualism in Their Families*. Pieejams https://www.researchgate.net/publication/357928069_When_Ideals_and_Reality_Clash_Mothers_Reflect_on_Frustrated_Bilingualism_in_Their_Families.

Lietiņa-Reja, M. (1979). Latviešu valodas izredzes eksilā. *Universitas*, 43, 2–7.

Mieriņa, I., Koroļeva, I., Grosa, D., & Jansone, R. (2021). *Latviešu valoda diasporā: situācijas izpēte*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. Pieejams https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/06/LatviesuValodaDiaspora_Petijums_145x210_WEB.pdf.

Okita, T. (2002). *Invisible Work: Bilingualism, Language Choice and Child-rearing in the Intermarried families*. Amsterdam: John Benjamins.

Sindi, I. *Mamma saka ābols, papa saka Apfel. Kā saglabāt latviešu valodu bilingvālās un multilingvālās ģimenēs ārpus Latvijas* [manuskripts]. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024.

Anna STAFECKA

(*Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts*)

AR ĢIMENI UN RADNIECĪBU SAISTĪTĀ LEKSIKA LATVIEŠU VALODAS IZLOKSNĒS: „EIROPAS VALODU ATLANTA” MATERIĀLI¹

Tā kā par radniecības leksiku latviešu valodniecībā gandrīz nav pētījumu, ir maz arī savāktā izlokšņu materiāla, referāta mērķis ir, balstoties uz „Eiropas valodu atlantam” („Atlas linguarum Europae”) savāktu izlokšņu materiālu, sniegt ieskatu ar ģimeni un radniecību saistītajā leksiski tematiskajā grupā.

Kā izņēmums jāmin Antoņinas Reķēnas 1977. gadā publicētais raksts par radniecības nosaukumiem dažās augšzemnieku dialekta dienvidu izloksnēs (Kalupē, Liksnā, Nīcgalē, Vārkavā) (Reķēna, 1977/2008).

Pirmo un arī vienīgo reizi ar radniecību un ģimeni saistītā leksika no visas Latvijas vākta tikai 20. gadsimta 70. gados jau minētajam „Eiropas valodu atlantam”. Tā kā šajā izdevumā latviešu valoda ir pārstāvēta ar 36 izloksnēm un arī vairāki radniecības jēdzienu apzīmējumi aptaujā nav iekļauti, atbilstošais materiāls sniedz tikai virspusēju ieskatu šajā leksiski tematiskajā grupā.

„Eiropas valodu atlanta” leksikas aptaujā ietverti 24 ar radniecību un ģimeni saistīti nosaukumi. Atbildes uz aptaujas jautājumiem liecina, ka tie ir gan visās latviešu valodas izloksnēs un arī literārajā valodā lietotie mantotie vārdi, piemēram, *tēvs, māte, māsa, brālis, vīrs, sieva*, retāk aizguvumi, piemēram, *meita* (< vlv. **meid* ME II, 593). No lietuviešu valodas aizgūtais vārds *ģimene* (< liet. *giminė* ME I, 699) mazāk raksturīgs Latgalei, kur ar šo nozīmi saglabājies vārds *saimē* (sal. liet. *šeimà, šeimyna* ME III, 635).

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropēiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

Lielā daļā izlokšņu sastopami vairāki paralēli nosaukumi viena un tā pašā radniecības jēdziena apzīmēšanai, piemēram, *mamma*, *māmiņa*, *māmīte*, *māma*, *mēmma*, *memme*, *mēmms*, *mātiņa*; *tētis*, *tētiņš*, *tētīnis*, *tētūks*, *tēte*, *pāpus*, *pāpucis*. Paralēlie nosaukumi atspoguļo izlokšņu leksikas attīstības dinamiku, dažāda vecuma aizguvumus, kā arī izlokšņu leksikas pārmaiņas literārās valodas ietekmē.

Kurzemes, Zemgales un Vidzemes izloksnēs radniecības un ģimenes leksikā vērojama vācu valodas ietekme, bet slāviskie (poļu, baltkrievu, krievu) nosaukumi sastopami Latgalē, piemēram, *tante* Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē un *čjoce* Latgalē, attiecīgi arī *onkulis*, *unkulis* un *džedze*, *grospaps* un *džeds*; *grōse*, *ome* un *baba*.

Izlokšņu materiālā dažkārt atrodamas piezīmes, ka attiecīgais vārds ir novecojis, tiek lietots tikai vecākās paaudzes runā vai arī informanti atceras, ka to dzirdējuši no iepriekšējo paaudžu runātājiem. Kā novecojuši atzīmēti, piemēram, brālēna nosaukumi *kožins* un *māsens*, māsīcas nosaukums *kožina* Kurzemē, vectēva apzīmējums *tētēlis*, vecāsmātes apzīmējums *mātiņa* Kurzemē, *vacata* Latgalē.

Referātā radniecības jēdzienu apzīmējumi aplūkoti galvenokārt cilmes un ģeolingvistiskā aspektā.

Avoti un literatūra

Atlas linguarum Europae (Vol. I, 1–10 part). (1975–2015). Assen: Van Gorcum; Roma: Poligrafico; Bucharest: Editura Universităţii din Bucureşti.

ME – Mīlenbahs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* (I–IV sēj.). (Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns) Rīga: Izglītības ministrija.

Reķēna, A. (2008). Nazvanija rodstva v nekotoryx juzhnyx govorax verhnelatyshskogo dialekta. In A. Reķēna. *Raksti valodniecībā* (I daļa). Liepāja: Liepājas Universitāte, 183–210. (Pirmizdevums: 1977)

Daiga STRAUPENIECE

(Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitārais institūts)

VALODAS LIETOJUMA PRAKSE ĢIMENĒ LATVIEŠU DIASPORĀ: BŪTIŅĒS UN SVENTĀJAS PIEMĒRS

Latviešu apdzīvoti ciemi – Būtiņģe un Sventāja – mūsdienās atrodas Lietuvas ziemeļrietumos pie Baltijas jūras. Vairāk nekā 100 gadu latviešu kopiena (četras piecas paaudzes pēc Latvijas–Lietuvas robežkonvencijas 1921. gadā) dzīvo Lietuvas kultūrtelpā, tai nav tikusi nodrošināta izglītība latviešu valodā, trūcis iespējas ikdienā lasīt drukātu tekstu, tai skaitā preses izdevumus un grāmatas latviešu valodā, nav bijis iespējams redzēt TV raidījumus un klausīties radio raidījumus un ziņas latviešu valodā. Var teikt, ka Būtiņģes un Sventājas latviešu kopiena atradusies latviešu informatīvās telpas izolācijā, latviešu valoda tika lietota ģimenē, savstarpējā saziņā ar kopienas latviešiem, nereti arī brīvdienās, tiekoties ar Latvijas latviešiem.

Pētījuma mērķis – izpētīt latviešu valodas lietojuma praksi Būtiņģes un Sventājas latviešu kopienā. Referātā tiek analizēta saziņas valodas izvēle dažādās situācijās, kā arī noskaidrotas Būtiņģes–Sventājas iedzīvotāju lingvistiskās attieksmes izmaiņas un kvalitāte, pētot valodas vidi. Pētījuma materiālu veido autore personīgais ierakstu arhīvs, t. i., 2008.–2021. gada veiktie latviešu valodas ierakstu atšifrējumi Būtiņģē un Sventājā un Kurzemes Humanitārā institūta ekspedīciju materiāli.

Būtiņģes un Sventājas latviešu lingvistisko vidi ietekmējuši vairāki faktori: pāreja skolā uz mācībām lietuviešu valodā, latviešu grāmatu un preses trūkums bibliotēkā (piem., pēckara periodā pirmie latviešu grāmatu dāvinājumi ienāk tikai 2001. gadā). Mūsdienās Būtiņģes un Sventājas latviešu kopiena strauji noveco, praktiski vairs nav vecākās paaudzes (cilvēki, kuri dzimuši ap 1921. gadu), kuri ikdienā ģimenē lietoja latviešu valodu. Vidējā paaudze, izveidojot jauktas laulības,

par sarunvalodu ģimenē visbiežāk izmanto lietuviešu valodu, kaut arī latviešu valodu pārziņa labi. Jaunākā paaudze latviešu valodu saprot, taču lieto retāk.

Neatgriezeniska kļuvusi asimilācija – kopienas vēsturiskā atmiņa kļūst vājāka, bet spiltāka kļūst lietuviešu materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma pārziņāšana un pieņemšana. Izzūdot lokālās kultūrvides ārējam balstam (latviešu skolai 20. gadsimta sākumā) un dzimtas iekšējam spēkam (vecākajai paaudzei 21. gadsimta sākumā), ir vērojama jaunākās paaudzes pārvietošanās no pierobežas uz valsts centru vai ārvalstīm.

Anna VULĀNE

(Latvijas Universitāte, Latviešu valodas institūts, Izglītības zinātņu un psiholoģijas fakultāte)

AR SUFIKSU *-EL-*, *-UL-* DARINĀTIE PRIEKŠVĀRDA DEMINUTĪVI IKDIENAS SAZIŅĀ¹

Viens no būtiskiem neformālās saziņas komponentiem latviešu valodā ir deminutīvs, ko izmanto ne tikai kognitīvās, bet arī emotīvās un aksioloģiskās informācijas nodošanai, kas dominē priekšvārda deminutīvu lietojumā dažādās komunikatīvajās situācijās.

Valodā pastāvošās runas formulas ļauj adresantam runas akta laikā paust subjektīvo attieksmi, patiku vai nepatiku ne tikai ar dažādām emotīvi vai aksioloģiski marķētām ekspresīvām leksēmām, frazeoloģismiem, bet arī ar priekšvārdiem, mīļvārdiņiem, iesaukām u. tml., kombinējot verbālos izteiksmes līdzekļus ar neverbālajiem. Sintētiskajās valodās, pie kurām pieder arī latviešu valoda, šādas attieksmes izteikšanai pret referentu aktīvi tiek izmantoti situācijai atbilstoši deminutīvpiedēkļi.

Referātā derivatīvi funkcionālā aspektā tiks raksturoti ar sufiksiem *-el-*, *-ul-*/*-uļ-* darinātie priekšvārdu deminutīvi. Valodas materiāls (aptuveni 10 000 vārdlietojumu) iegūts, autorei un studentiem intervējot dažāda vecuma respondentus, īpaši ģimenes locekļus, pierakstot atmiņu stāstus par priekšvārda deminutīvu lietošanu dažādās saziņas situācijās ar mērķi noskaidrot ģimenē, draugu, kolēģu un paziņu lokā izmantoto deminutīvu kopumu un ekstralingvistisko faktoru lomu konkrētā atvasinājuma izvēlē.

Pētāmajā materiālā konstatēti ar sufiksiem *-el-*, *-en-*, *-in-*, *-it-*, *-ik-*, *-uk-*/*-uc-*, *-ul-*/*-uļ-* darinātie sieviešu un vīriešu vārdu deminutīvi.

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropēiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

Derivāti ar *-el-*, *-ul-/ -uļ-* veido kvantitatīvi mazāku vārdu kopu nekā atvasinājumi ar *-iņ-*, *-it-*, *-uk-/ -uc-*.

Minētajiem sufiksiem ar galotni tiek pievienota gramatiskā dzimtes sēma, tomēr formanti *-ele*, *-elis*, *-ule*, *-ulis*, *-uļa* tikai daļēji korelē ar referenta dzimumu: ar vīriešu dzimtes formantu *-elis*, *-ulis* mēdz atvasināt deminutīvus arī no sievietes vārda, savukārt sieviešu dzimtes formants *-uļa* sastopams dažos vīriešu priekšvārda deminutīvos, piemēram, *Inguna – Ingunele*, *Rūta – Rutelis*, *Toms – Tomelis*, *Elina – Elīnule*, *Ģirts – Ģirtulis*, *Eva – Evulis*, *Santa – Santuļa*, *Arvis – Arvuļa*.

Dažkārt konkrētās personas priekšvārda deminutīvu kopā nav fiksēts atvasinājums ar sufiksu *-el-*, *-ul-*, bet tas rodams otrās pakāpes atvasinājumā ar citu deminutīvsufiksu, piemēram, *Gunta – Guntulīte*, *Ģirts – Ģirtelis*, *Ģirtulēns*.

Darīnot sieviešu priekšvārda deminutīvus no trīs vai vairākzīlbīgiem vārdiem, tiek izmantota vai nu tā hipokoristika, vai cits īsinājums, piemēram, *Undīne – Uncele*, *Sintija – Sintulis*, *Kristīne – Kristuļa*.

Priekšvārda deminutīvs runā iegūst dažādu emotīvu un aksioloģisku jēgu, kad atklājas adresanta attieksme pret referentu un citi ekstralingvistiskie faktori – personas vecums, sociālais statuss, runas akta norises vieta u. tml. Atvasinājumus ar sufiksu *-el-*, *-ul-/ -uļ-* parasti lieto tuvinieki, draugi, kolēģi, lai izteiktu rūpes, mīlestību, maigumu, sirsnīgumu, paustu labvēlību, līdzjūtību vai paķircinātu adresātu. Respondenti diezgan bieži ir norādījuši, ka derivāts ar sufiksu *-el-* tiek lietots, lai izteiktu lūgumu, pielabinātos, retāk – paustu nepatiku, dusmas, izsmieklus, ironiju.